

förförande givet principen att inte skriva om nu levande teologer. Däremot nämns helt kort Geo Widengren, Ivan Engnell och Alfred Haldar under uppslagsordet «Kultgeschichtliche Schule» — en skolbildning som i Sverige går under namnet Uppsalskolan eller Skandinaviska skolan. Om Engnell, professor i Gamla testamentet i Uppsala, kunde man läsa i band två och en artikel om Widengren, professor i religionshistoria i Uppsala, kommer i ett senare band.

För övrigt finns korta men välskrivna artiklar om så olika personer och företeelser som den amerikanska gospelsångerskan Mahalia Jackson, den danske filosofen Søren Kierkegaard, den polske regissören Krzystof Kieslowski och det inte helt okända fenomenet Internet. När det gäller det sistnämnda kan man undra varför det inte ägnas mer spaltutrymme åt ett fenomen som på så kort tid vunnit insteg i det västerländska samhället i en sådan omfattning. Måne är Internet alltför nytt för att man skall våga sig på ett mer utförligt ställningstagande i ett uppslagsverk som rimligen skall hålla några decennier?

Liksom de föregående banden stärker band fyra intrycket av att den fjärde upplagan av *RGG* är oundgänglig för den välutrustade teologiska bokhyllan. När utgåvan är komplett runt 2005 kommer uppslagsverket även att översättas till engelska. Jag hoppas emellertid att sådana utsikter inte förhindrar att religionsvetenskapliga, teologiska och andra institutioner redan nu införskaffar detta utmärkta hjälpmedel.

Ola Sigurdson

Theologische Realenzyklopädie. Band 33. Technik-Transzendenz. 810 sid. Band 34. Trappisten-Vernunft II. 792 sid. Walter de Gruyter, Berlin 2000–2002.

I Band 33 av *TRE* förekommer artikeln «Theologie» (omkr. 80 sid.). När C.H. Ratschow på sin tid gav det nya verket titeln *Theologische Realenzykloplädie* i stället för *Realenzyklopädie für protestantische Theologie und Kirche* var det, enligt hans förord, med avsikten att betona den teologins enhet, som de enskilda teologiska disciplinerna företräder eller konvergerar mot. Han såg denna enhet dels däri, att de är relaterade till «kyrkans skeende», dels däri att det föreligger en innehållslig enhet som förutsättning för «kyrkans skeende». Denna konception ligger till grund också för framställningen i artikeln. Men det betonas sedan, att det efter *TRE*:s begynnelsestadium trätt fram nya former av teologi, som inte kunde förutses i den ursprungliga planläggningen. Därför ger man nu i en tilläggsavdelning till artikeln utrymme för: 1. «feministisk teologi», 2. «befrielsesteologi», 3. «Theologie der Inkulturation» och 4. «Theologie der

Religionen». I avsnittet om «Evangelische Theologie» saknar man en hänvisning till J. Wallmanns avhandling om *Der Theologiebegriff bei Gerhard und Calixtus* eller till Johann Gerhards *Prooemium de natura theologiae*, som blev vägledande i luthersk dogmatik.

Temat «Theologiegeschichte» ägnas en egen artikel, som får sin prägel av den gamla tyska uppdelningen i «Dogmengeschichte», som omfattade dogmernas historia fram t.o.m. reformationen med gammalprotestantismen, och «Theologiegeschichte», som gällde nutiden från och med upplysningen. Artikelns förutsättning är att teologihistorien «i regel befattar sig med teologiproduktionen sedan upplysningen» och ger intressanta ideologiska analyser till denna historieskrivning. Vad som förbises är, att uppdelningen dogmhistoria — teologihistoria knappast längre är aktuell i tysk litteratur, liksom den saknas i anglosaxisk litteratur, där man i stället använder beteckningar som «History of Doctrine», «History of Christian Tradition», «History of Theology». Bernhard Lohses bekanta arbete *Epochen der Dogmengeschichte* behandlar också nutida teologi. När mitt arbete *Teologins historia*, som bygger på en annan konception men också bortser från distinktionen dogmhistoria — teologihistoria, skulle översättas till tyska, vållade titeln ingen svårighet. Problemet att det endast var en framställning på 400 sidor i stället för tre à fyra volymer löste den dåvarande förläggaren enkelt genom att tillfoga «Ein Abriss» som underrubrik.

Det hör väl till ovanligheterna, att en enskild skrift (utöver bibelböckerna) får en särskild artikel i *TRE*. Så är emellertid fallet med *Theologia deutsch*, som Luther 1516 drog fram i ljuset. Boken har sedan utkommit i nära 200 upplagor på olika språk. Dess betydelse för Luther sammanfattar författaren av artikeln, Christian Peters, så: «Luther war der Traktat vor allem deshalb wichtig geworden, weil dieser bezeugte, wie radikal der der Sünde verfallene Mensch auf Gott angewiesen war und wie bedingungslos er sich deshalb Gottes Handeln hingeben musste» (s. 261).

Bland tungt vägande biografier i detta band märkes «Tertullianus» (av Christel Butterweck, Halle) och «Thomas von Aquino, Thomismus, Neothomismus», en artikel, som i dess helhet (ca 40 sidor) är skriven av Otto Hermann Pesch, Hamburg. Han är bl.a. känd för sin stora avhandling om *Die Theologie der Rechtfertigung bei Martin Luther und Thomas von Aquin* (1010 sid, Mainz 1967, 2. uppl. 1985), som fyllde en viktig funktion i lutherforskningen. Nu är denna bok inte ens nämnd i litteraturförteckningen, men författaren kan i stället hänvisa till åtskilliga nyare egna arbeten om Thomas och thomismen. Av intresse är bl.a. hans kritik av föreställningen om thomismen som ett tidlöst bålverk mot alla heresier. Han

förordar en historisk bild av den verkliga Thomas på 1300-talet. Här möter också en biografi över Thomas von Bradwardine, ärkebiskop av Canterbury, drabbad av digerdöden 1349. Heiko A. Obermann ägnade honom en grundläggande studie, och han har betecknats som en föregångare till reformationen, något som artikelförfattaren, Edith Wilks Dolnikowski, knappast menar sig kunna bekräfta.

Artikeln om «Theosis», skriven av Risto Saarinen, professor i Helsingfors, är av särskilt intresse mot bakgrund av diskussionen kring detta tema i finsk lutherforskning.

I Band 34 behandlas både kyrkomötet i Trient («Tridentinum»), en ingående skildring av det mycket komplicerade historiska förloppet, skriven av *TRE*:s huvudredaktör, Gerhard Müller, och «Vaticanum I och II» med Klaus Schwartz, professor i Frankfurt am Main, som författare.

«Unio mystica» beskrivs som en nyorientering inom 1600-talets teologi (Arndt, Gerhard m.fl.) med efterverkningar in i nutiden. Endast inom ett alternativ till en humanvetenskaplig människosyn, heter det, kan begreppet unio mystica användas som beskrivning av trosfarenheten (s. 307).

Artikeln «Universität» ger en exposé över utvecklingen i västerlandet alltifrån medeltiden men också i ett globalt perspektiv, som i nutiden är aktuellt, med ca 900 universitet inom den s.k. tredje världen, bland dem kanske det största av alla, universitetet i Mexico med trehundrausen studenter.

Om Uppsala universitet och dess historia skriver prof. Torgny Nevéus, Uppsala.

På femtio sidor presenteras «Vereinigte Staaten von Amerika» med utförlig religionsstatistik (av professor David Wills, Amherst, Mass. USA).

En särskild artikel om «Vaterunser» är av intresse mot bakgrunden av den omfattande diskussionen i Sverige på senare tid. Den svenska nyformuleringen av 4. bönen får t.ex. inget stöd, trots genomgång av samma bakgrundsmaterial.

Band 34 avslutas med artikeln «Vernunft» (av Ulrik Barth, med inledning av Konrad Stock) men omfattar endast den filosofiska delen (30 sidor), medan den systematisk-teologiska delen sparas till nästkommande volym.

Bengt Hägglund

Many Mansions? Multiple Religious Belonging and Christian Identity, Edited by Catherine Cornille. 152 sid. Orbis Books, Maryknoll/New York 2002.

Boken *Many Mansions* gör ett försök att ta sig an frågan om mångfaldig religiös tillhörighet och kristen identitet. De nio texterna skrivna av nio teologer tar inte bara upp olika sidor av problemet utan speglar också skilda uppfattningar om vad religion, religiös identitet och religiös tillhörighet kan vara.

En linje företräds av Jacques Dupuis och Claude Geffré som tycks vara tämligen ense och där några drag utkristalliserar sig tämligen omgående: Kristus är centrum i en universell frälsningshistoria, kristendomens essens och så kallade konstitutiva element är viktiga, olika religioner ses som slutna trossystem med distinkta världsbilder. Denna syn på vad religion är spelar naturligtvis roll både för hur kristen identitet som sådan uppfattas, och för möjligheten eller önskvärdheten av flerfaldig religiös tillhörighet. Geffré betonar tydligare än Dupuis, utifrån denna grund, det absurda i en dubbel tillhörighet.

I *Many Mansions* finns det dock bidrag som belyser just denna aspekt på annat sätt. John B. Cobb arbetar i en samtida västerländsk kontext, och han menar inte bara att det är orealistiskt att motsätta sig flerfaldig tillhörighet, utan att det faktum att många religiöst känsliga personer faktiskt finner det omöjligt att identifiera sig helt och fullt med en specifik tradition är något vi bör vara tacksamma över; experimenten med flerfaldig tillhörighet är berikande.

Joseph O'Leary laborerar främst med intellektuellt utbyte med buddhismen (zen) och i det sammanhanget pekar han på den traditionella kristendoms-tolkningens problem i det att den sökt stabilitet och säkerhet mer än annat, antingen i historiska *fakta* eller i *löften* om framtiden. Detta kontrasterar han mot zenbuddhismens oräddhet för förändring och relativitet som han tycker att kristendomen har mycket att lära av.

För de historiskt präglade bidragen svarar Jan van Bragt och Elisabeth J. Harris. Den förstnämnde arbetar med hur japaner kunnat leva i en vad vi kallar dubbel religiös tillhörighet. Det har varit möjligt eftersom religion (som kristendomen) ansatts vara en personlig fråga utan sociala eller etiska anspråk, områden som tagits om hand av exempelvis konfucianism. Harris studerar fallet Sri Lanka, och hennes text handlar om möjligheter och problem med dubbel tillhörighet där. Hon beskriver vidare två gränsöverskridande religiösa personligheter, Michael Rodrigo och Aloysius Pieris, och hur de lärt sig tala två religiösa språk med full behärskning utan att överge «modersmålet».

Jesuiten Francis X. Clooney arbetar på ett intressant sätt med en kombinerad läsning av hinduistisk